

בס"ד. שיחת ש"פ לך לך, ח' מרחשון ה'תשמ"ה.

בלתי מוגה

א. שבת זו קביעותה למחרת שבעה בחשון, והמיוחד שבתאריך זה — כמדובר בארוכה בשנה שעברה (והדברים כבר נדפסו ונתפרסמו)¹ — שאז הגיע "אחרון שבישראל" לביתו ב"נהר פרת"²:

בכל ג' הרגלים היו בני עולים לרגל לירושלים, ובפרט ברגל השלישי — חג הסוכות — שבו נפעלת השלימות דכל ג' הרגלים, כפי שמצינו בנוגע לחיוב ד"בל תאחר"³.

בתקופה זו שהו בירושלים כל בני, הן אנשים והן נשים, כפס"ד הרמב"ם⁴ בנוגע לחיוב השמחה — הקשורה עם קרבן, "שיקריב שלמים יתר על שלמי חגיגה". . שנאמר⁵ וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלקיך — ש"נשים חייבות במצוה זו",

[נפשיטא שאין כוונת הרמב"ם לחיוב הבעל לשמח את אשתו ב"בגדים ותכשיטין"⁶ — שהרי התוכן והלכה זו הוא בענין הקרבנות שבחג: "הראי". . שנראה פניו בעזרה ביו"ט הראשון של חג ויביא עמו קרבן עולה. . . החגיגה. . . שיקריב שלמים כבואו להראות. . . והשמחה. . . שיקריב שלמים יתר על שלמי חגיגה", ועל זה מבאר ש"שתי מצוות אלו, שהן הראי' והחגיגה, אין הנשים חייבות בהן", משא"כ שמחה — "נשים חייבות במצוה זו", כלומר, בהקרבת ואכילת השלמים].

ומכיון שכן, היו גם הנשים צריכות להיות בירושלים, שהרי רק בירושלים יכולים לאכול מבשר זבח השלמים (לאחרי ההקרבה בביהמ"ק)⁷.

ולאחרי סיום הרגל — התחילו כל ישראל לחזור לבתיהם, "איש תחת גפנו ותחת תאנתו"⁸, ותקופה זו נמשכה במשך ט"ו יום, עד שבעה בחשון, שאז הגיע "אחרון שבישראל לנהר פרת", "מקום ישוב היותר רחוק מירושלים"⁹.

ומובן, שגם זמן ההליכה מירושלים לביתו (עד שבעה בחשון) שייך עדיין לתקופה דעלי' לרגל¹⁰ — שהרי נאמר בכתוב¹¹ "ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלקיך", ומכיון שענין זה הי' גם במשך זמן ההליכה מירושלים לביתו (כפשוטם של כתובים), נמצא, שגם זמן זה נכלל בתקופה ד"בעלותך לראות את פני ה' אלקיך".

(1) שיחת ש"פ לך לך, ח' מרחשון ס"א (התוועדיות תשד"מ ח"א ע' 429) ואילך. (2) תענית י, א — במשנה. שו"ע אה"י אור"ח רסק"י. (3) ראה ר"ה ד, סע"א. (4) ריש הלכות חגיגה. (5) תבוא כז; ז. (6) רמב"ם הל' יו"ט פ"ו הי"ח. (7) ראה רמב"ם הל' מעשה הקרבנות פ"א ה"ה. (8) ל' הכתוב — מ"א ה, ה. מיכה ד, ד. (9) שו"ע אדה"ז שם. וראה פרש"י ד"ה כדי שיגיע — תענית שם. (10) ראה ש"ך חו"מ סמ"ג סקמ"ז. (11) תשא לד, כד.

[ובענין זהירותים דבר נפלא :

מצינו במדרשי חז"ל¹² שכאשר ישראל היו עולים לרגל, הי' הקב"ה שולח מלאכים בדמותם של דרי הבית, כדי שיהי' נדמה לגוים שדרי הבית נמצאים בבית כרגיל, ואז — לא רק שלא יבואו לקחת משהו מארצו של היהודי, אלא עוד זאת, שלא תעלה על דעתם מחשבה כזו, "לא יחמוד איש את ארצך גו'".

וא"כ, יש כאן דבר והיפוכו: בנוגע ליהודי — הרי גם בלכתו מירושלים לביתו, היתה פנימיותו (מחשבתו ורצונו) בירושלים, וענין זה פעל גם בחיצוניותו, שכן, אצל יהודי החיצוניות נמשכת והולכת אחר הפנימיות; משא"כ אצל הגוי — הרי במשך כל הזמן, גם כאשר היהודי הי' בירושלים, הי' נדמה לו שהיהודי נמצא בביתו לא רק בחיצוניותו אלא גם בפנימיותו (שהרי הגוי אינו יכול להבחין ולחלק בין החיצוניות לפנימיות), היינו, שנמצא שם בכל התוקף, שלכן, לא עלתה על דעתו מחשבה לחמוד את ארצו של היהודי.

ורק לאחר שהסתיים זמן ההליכה מירושלים לביתו, בשבעה בחשון, כאשר הגיע "אחרון שבישראל לנהר פרת", איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו — אז התחילה העבודה בעניני העולם, "ויעקב הלך לדרכו"¹³, לעסוק בעניני העולם כפשוטם — חרישה וזריעה (שלכן מתחילים לשאול גשמים משבעה בחשון).

ב. והנה, מכיון שסדר העבודה הוא באופן ד"ילכו מחיל אל חיל"¹⁴, הרי בהכרח לומר שלאחרי שבעה בחשון צריכה להתחיל עבודה נעלית יותר.

ולכאורה, כיצד יתכן לומר שהעבודה בעניני העולם יש בה עילוי לגבי אופן העבודה בהיותם בירושלים ברגל — אדרבה: זהו מצב של ירידה — הן מצד קדושת המקום, שכן, קדושתה של ירושלים, ועאכ"כ קדושת המקדש — גדולה מקדושת שאר חלקי ארץ ישראל, שהיא האחרונה מכל ה"עשר קדושות"¹⁵, ובארץ ישראל גופא — "נהר פרת", "מקום ישוב היותר רחוק מירושלים" — בגשמיות, ומזה מובן גם ברוחניות; והן מצד אופן העבודה, שכן, בעת העלי' לרגל ראו אלקות בגילוי, וכל עסקם לא הי' אלא בעניני קדושה, תורה ומצוותי', כלומר, מצב של עלי', כמודגש גם בלשון "עלי' לרגל" (לא טתם הליכה, כי אם מצב של עלי'), ואילו כאשר חזרו לבתיהם, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו — עסקו בעניני העולם, חרישה וזריעה כו'.

וא"כ, מהו איפוא העילוי בתקופה שלאחרי שבעה בחשון — כאשר

12) ירושלמי פאה פ"ג ה"ז. יל"ש עה"פ תשא שם (רמז תצ). 13) ל' הכתוב — ויצא לב, ב. וראה לקו"ש ח"כ ע' 301 ואילך. שם ע' 378 ואילך. וש"נ. 14) ל' הכתוב — תהלים פד, ח. וראה ברכות בסופה. שו"ע אדה"ז אור"ח סקנ"ה ס"א. וש"נ. 15) כלים פ"א מ"ו. רמב"ם הל' ביהב"ח פ"ז הי"ב ואילך.

היתה צריכה להיות הירידה מהמצב דעלי' לרגל כדי לעסוק בעניני העולם?!

ג. ויש לבאר זאת — בהקדים שאלה זו בנוגע לכללות הענין דכניסה לארץ ישראל לאחר היות בני"י ארבעים שנה במדבר:

במשך כל ארבעים שנה שהיו בני"י במדבר — לא היו צריכים לדאוג כלל לצרכיהם הגשמיים, מכיון שקיבלו את כל צרכיהם ע"י הקב"ה, ללא כל השתדלות ויגיעה מצדם, הן בנוגע לאכילה ושתי' — "לחם מן השמים"¹⁶, ומים מבארה של מרים¹⁷, והן בנוגע ללבושים — ע"י ענני הכבוד שהיו שפים ומגהצים את בגדיהם¹⁸, ובמילא יכלו להקדיש את כל זמנם לענינים רוחניים, עניני קדושה, תורה ומצוותי'.

משא"כ לאחר הכניסה לארץ — לא הי' עוד "לחם מן השמים", אלא הוצרכו לעסוק בעבודת האדמה, כמ"ש¹⁹ "כי תבואו אל הארץ גו' שש שנים תזרע שדך וגו'".

זאת ועוד: גם כאשר עסקו בעבודת האדמה, הי' הדבר באופן ד"איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו", כלומר, לאחד הי' גפן ולשני — תאנה, וכאשר בעל הגפן רצה לאכול תאנה — הי' זקוק למתנת בשר ודם, ועכ"פ — לענין של מכר וקנין; משא"כ בהיותם במדבר — "טעם כל המינים טעמו במן"²⁰, אם רצו "גפן" — טעמו בו גפן, אם רצו "תאנה" — טעמו בו תאנה, ואם רצו — טעמו בו את שני הטעמים יחדיו.

וכמו כן בנוגע ללבושים — שלאחרי הכניסה לארץ הוצרכו לכבס ולגהץ את בגדיהם בעצמם:

לבושו של יהודי צריך להיות "לכבוד ולתפארת"²¹ — שהרי אפילו בנוגע לזמן הגלות מסופר בגמרא²² שכאשר "איזדגר מלכא" (מלך פרס) ראה יהודי שאבנטו הי' חגור מלמעלה מכנגד אצילי ידיו — לא הי' יכול לסבול זאת, ונגש בעצמו להוריד את האבנט למטה כדי לנאותו, באמרו "ממלכת כהנים"²³ כתיב בכו', ולכן, "צריכין אתם לנהוג עצמכם בתפארת של כהנים"²⁴.

והגע עצמך: מדובר אודות זמן הגלות — כאשר ע"פ תורה יש לחלוק כבוד למלכות, שהרי "דינא דמלכותא דינא"²⁵. ואעפ"כ, כאשר מלך ראה שלבושו של יהודי אינו מתאים ל"תפארת של כהנים" — לא הי' יכול לסבול זאת, עד שהחליט לוותר על כבוד המלכות כדי לתקן את לבושו של היהודי שיהי' "לכבוד ולתפארת", באופן ד"היו מלכים אומניך"²⁶.

(16) בשלח טז, ד. (17) תענית ט, א. פרש"י חוקת כ, ב. (18) פרש"י עקב ח, ד. (19) ר"פ בהר (כה), ב"ג. (20) יומא עה, א. פרש"י בהעלותך יא, ה. שם, ח. (21) תצוה כח, ב. (22) זכחים יט, רע"א. (23) יתרו יט, ו. (24) פרש"י זכחים שם. (25) גיטין י, ב. וש"נ. וראה אנציקלופדי' תלמודית בערכו. וש"נ. (26) ישע"י מט, כג.

ומובן, שבזה נכלל כיבוס וגיהוץ הלבושים, שעי"ז שומרים על הלבושים שיהיו "לכבוד ולתפארת".

ואם הדברים אמורים בנוגע לזמן הגלות — הרי עאכ"כ שבזמן הבית היו לבושים של ישראל צריך להיות "לכבוד ולתפארת".

ובענין זה הי' חילוק בין הזמן שלפני הכניסה לארץ לזמן שלאחרי הכניסה לארץ:

לאחרי שנכנסו לארץ — היו צריכים בעצמם לכבס ולגהץ את הלבושים, וכפי שמצינו בהלכה בנוגע לכיבוס וגיהוץ הלבושים לכבוד שבת ביום חמישי²⁷, וכיו"ב; משא"כ לפני שנכנסו לארץ — לא היו צריכים לכבס ולגהץ בעצמם, מכיון שהדבר נעשה ע"י ענני הכבוד!

וא"כ, נשאלת איפוא השאלה: מהי ה"בשורה טובה" לישראל שמכיון ש"ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום"²⁸, לכן, עומדים הם לצאת מן המדבר ולהכנס ל"ארץ טובה ורחבה"²⁹ — כאשר אומרים להם שמיד בבואם אל הארץ יצטרכו לעסוק בצרכיהם הגשמיים?!

ד. והביאור בזה:

התענוג האמיתי של יהודי הוא — לקיים את רצונו של הבורא. ולכן, כאשר אומרים לו ליהודי שרצונו של הבורא שירד לעסוק בעניני העולם ושם יתנהג כיהודי — אזי נעשה התענוג האמיתי שלו בעבודה זו.

דהנה, רצונו של הקב"ה הוא — נתאוהה הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים³⁰, ובתחתונים גופא — תחתון שאין תחתון למטה ממנו³¹.

והדיוק בזה הוא — נתאוהה הקב"ה, כלומר, לא רק רצון סתם, אלא ענין של תאוה שלמעלה מרצון סתם, כפי שרואים במוחש באדם דלמטה.

ואף ש"דיברה תורה כלשון בני אדם"³² — הרי בלשון בני אדם גופא ישנם כו"כ ביטויים, רצון חפץ וכיו"ב, ואכן מצינו שמשתמשים גם בביטוי ד"רצון" — כמו: "נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני"³³, ולכן, כאשר בותרים להשתמש בביטוי ד"נתאוהה" דוקא, מוכח, שהכוונה אמנם לענין של תאוה שלמעלה מרצון סתם.

וענין זה מודגש עוד יותר ע"פ ביאור אדמו"ר הזקן³⁴ בענין דנתאוהה

27. ב"ק פב. א. רמב"ם הל' שבת פ"ל ה"ג. טושו"ע ואדה"ז אור"ח סרמ"ב סי"א. 28. פרש"י חוקת כ. כב. 29. שמות ג. ח. 30. ראה תנחומא בחוקותי ג. נשא טז. ב"ר ספ"ג. במרב"ר פי"ג, ו. תניא רפ"ל. 31. תניא שם. 32. ברכות לא. ב. וש"נ. וראה רמב"ם הל' יסוה"ת פ"א ה"ט. תניא רפכ"ב. 33. תו"כ ופרש"י ויקרא א, ט. ספרי ופרש"י פינחס כח, ח. 34. המשך תרס"ז ס"ע ז ואילך. סה"מ תש"ב ע' 34. לקו"ש ח"ד ע' 21. ובכ"מ.

הקב"ה — "אויף אַ תאווה איז קיין קשיא ניט" (על "תאווה" אין להקשות קושיות), שמזה מוכן, שהכוונה אכן לתכונה המיוחדת שבענין ה"תאווה", שהיא למעלה מרצון סתם, עד שלא שייך להקשות ולשאול מהו הטעם שנתאווה כן.

דוגמא לדבר בענין המצוות — חוקים, שהם למעלה מטעם ודעת: כללות ענין המצוות הוא — רצונו של הקב"ה (למעלה מתורה, שהיא חכמתו של הקב"ה). אמנם, במצוות גופא ישנו סוג מיוחד — חוקים, שהם באופן ד"חוקה חקקתי גזירה גזרתי"³⁵, ועד ש"אין לך רשות להרהר אחרי"³⁶. בכל שאר המצוות שאינם בסוג ד"חוקים" — הרי לא זו בלבד שיש רשות להרהר, אלא אדרבה: יש חיוב ללמוד ולהבין את טעמי המצוות, וכאשר מתעוררת שאלה — צריכים לשאול, שהרי "לא הביישן למד"³⁷, ובמילא יחסר אצלו בידיעת התורה; אמנם, במצוות שהם בסוג ד"חוקים" — "אין לך רשות להרהר אחרי", כלומר, לא רק שבפועל אין טעם והסברה, אלא שאין אפשרות כלל לענין של טעם והסברה נע"ד החילוק שבין דבר טהור לדבר שאינו מוכשר לקבל טומאה]. מכיון שבח"י הרצון במצוות אלו היא למעלה מהגדר דטעם ודעת.

וכאמור, הענין שאליו נתאווה הקב"ה הוא — להיות לו ית' דירה בתחתונים, עד לתחתון שאין למטה ממנו.

ולכן, כאשר אומרים לו ליהודי שנתאווה הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים — אזי נעשה גם התענוג שלו בעבודה עם התחתונים דוקא, לעשות מהם דירה לעצמותו ית', בידעו שעי"ז ממלא ומשלים (לא רק את רצונו, אלא גם) את תאוותו של הקב"ה.

ה. עפ"י מובנת ה"בשורה טובה" לישראל כאשר נאמר להם שיצאו מהמדבר ויכנסו ל"ארץ טובה ורחבה":

הן אמת שבהיותם במדבר לא הי' להם עסק עם עניני העולם, וכל עבודתם לא היתה אלא בענינים רוחניים ונעלים, ואילו לאחר ששכנסו לארץ, היתה עבודתם בעניני העולם, בדברים תחתונים, כלומר, שהכניסה לארץ היתה מצב של ירידה;

אבל אעפ"כ, ירידה זו עצמה היא המביאה לתכלית העילוי — שכן, רק לאחר הירידה לעסוק בענינים גשמיים, בדברים תחתונים, עד לתחתון שאין למטה ממנו, ממלאים ומשלימים את הכוונה העליונה, שנתאווה הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים.

(35) תנחומא חוקת ג. במדב"ר רפ"ט. (36) פרש"י ר"פ חוקת — מיומא סז, ב. וראה רמב"ם הל' מעילה בסוף. (37) אבות פ"ב מ"ה. אדר"נ פכ"ו, ג.

זהו איפוא תוכן ה"בשורה טובה" דכניסה לארץ — שיבואו למקום כזה שבו יצטרכו לעסוק בעניני העולם, הנהגה שע"פ דרך הטבע, באופן ד"לא ישובתו"³⁸, אשר דוקא ע"י עבודה זו ממלאים ומשלימים את תאוותו של הקב"ה, להיות לו ית' דירה בתחתונים, עד לתחתון שאין למטה ממנו. ומובן גודל השמחה והתענוג שבדבר — כאשר זוכים למלא ולהשלים את רצון הבורא, ולא עוד אלא מילוי תאוותו של הבורא!

ו. והנה, כשם שע"י כללות הכניסה לארץ נפעל עילוי בעבודתם של ישראל לגבי אופן העבודה בהיותם במדבר — כמו כן הוא בארץ ישראל גופא, שבאופן העבודה לאחר שבעה בחשון, שאז חוזרים כל ישראל לבתיהם בכל גבול ישראל, עד "נהר פרת", ישנו עילוי לגבי אופן העבודה בהיותם בירושלים ובביהמ"ק בעת העלי' לרגל:

"בית המקדש" — כשמו כן הוא — המקום הכי מקודש בעולם, ובודאי לא שייך לקרוא אותו בשם "תחתון" ח"ו, ועאכז"כ שלא שייך לומר עליו "תחתון שאין למטה ממנו" — אדרבה, זהו המקום הכי מקודש ונעלה, כפי שמבין גם פשוט שבפשוטים.

ונמצא, שעבודתם של ישראל ב"תחתונים", עד ל"תחתון שאין למטה ממנו", לא היתה שייכת בהיותם בירושלים ובביהמ"ק, כי אם רק לאחר שחזרו לבתיהם, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, שאז התחילו לעסוק בעניני העולם, ענינים גשמיים — "תחתונים".

ועיקר העבודה בתחתונים, בתחתון שאין למטה ממנו — התחילה לאחר שבעה בחשון, כאשר "אחרון שבישראל" הגיע לביתו ב"נהר פרת", שזהו "מקום ישוב היותר רחוק מירושלים", רחוק שאין רחוק ממנו, היינו, תחתון שאין תחתון למטה ממנו.

וזהו העילוי המיוחד שנפעל לאחר שבעה בחשון: לאחר סיום העבודה בירושלים ובביהמ"ק, העבודה הקשורה עם עניני הרגל — אזי הולכים "מחיל אל חיל", לעבודה נעלית יותר — לעשות לו ית' דירה בתחתונים, עד לתחתון שאין למטה ממנו (ע"י העבודה בדברים התחתונים שבעה"ז הגשמי), שזהו הענין הכי נעלה שאין למעלה ממנו — נתאוה הקב"ה, כנ"ל בארוכה³⁹.

ז. אמנם, עדיין דרוש ביאור — בשייכות העילוי דשבעה בחשון לכל ישראל:

בשבעה בחשון הגיע "אחרון שבישראל" לביתו ב"נהר פרת", ואילו כל שאר היהודים שדרו בכל רחבי ארץ ישראל, הגיעו לבתיהם בימים שלפנ"ז —

(38) נח ח, כב. (39) ראה גם — לקו"ש ח"כ ע' 56 ואילך.

בהתאם למרחק מירושלים, ועד שאלו שהיו גרים בסמיכות לירושלים, הגיעו לבתיהם מיד למחרת היו"ט.

ולא עוד אלא שהיו יהודים שנשארו בירושלים גם לאחר שבעה בחשון — אלו שהיו דרים בירושלים, שהם צריכים להשאר לדור בירושלים במשך כל השנה כולה, ואין להם להעתיק מקום מגורם אל מחוץ לירושלים [וכפי שמצינו בנוגע לקביעת מקום מגורים דאיש ואשה, שאע"פ שבדרך כלל צריכה האשה ללכת אחר האיש, מ"מ, אם האשה רוצה לדור בירושלים והאיש רוצה לדור מחוץ לירושלים, צריך האיש ללכת אחר האשה⁴⁰], ועד לפס"ד הרמב"ם⁴¹ בנוגע לכהן גדול: "ויהי ביתו בירושלים ואינו זו משם" (אלא אם כן לצורך הכי גדול ע"פ תורה).

ועפ"ז צריך להבין: מכיון שבשבעה בחשון הגיע "אחרון שבישראל" לנהר פרת — מה שיך העילוי דיום זה לכל ישראל שהגיעו לבתיהם בימים שלפנ"ז, ועאכו"כ — אלו שנשארו בירושלים?!

והרי בהכרח לומר ששבעה בחשון הוא ענין כללי שנוגע לכל ישראל (ולא רק ל"אחרון שבישראל") — כדמוכח מהדין⁴² דשאלת גשמים, שכל ישראל מתחילים לשאול גשמים בשבעה בחשון, לאחר שגגיע אחרון שבישראל לנהר פרת!

ובעומק יותר: מכיון שהעבודה ב"תחתון שאין תחתון למטה ממנו" שייכת ל"אחרון שבישראל" הנמצא בנהר פרת (המקום הכי רחוק מירושלים שאין רחוק ממנו) — כיצד נפעל איפוא העילוי דדירה בתחתונים ב"תחתון שאין תחתון למטה ממנו" בעבודתם של ישראל שדרו קרוב יותר לירושלים, ועאכו"כ — אצל אלו שגרו בירושלים עצמה?!

ת. והביאור בזה:

מצינו כמה ענינים השייכים רק כאשר "כל יושבי" עלי⁴³, כמו: העילוי ד"יובל", שאז נפעל ענין החירות (חירות ברוחניות, ומזה נשתלשל גם חירות בגשמיות), שענין זה ישנו רק כאשר "כל יושבי" עלי⁴⁴.

והנה, בלשון "כל יושבי" עלי⁴⁵ (ולא "הדרים" וכיו"ב) נכלל גם הפירוש שכל בני יושבים על אדמתם, כלומר, לא רק שכל בני נמצאים בארץ ישראל, אלא שהם יושבים בכל שטחה של ארץ ישראל (כל שטח א"י מיושב ביהודים), עד למקום הכי רחוק מירושלים — נהר פרת.

(40) כתובות קי, ב — במשנה. רמב"ם הל' אישות טפ"ג. טוש"ע אה"ע סע"ה ס"ד. (41) הל' כלי המקדש פ"ה ה"ז. (42) רמב"ם הל' ברכות פ"ב ה"ז. טוש"ע ואדה"ז או"ח רסק"ז. (43) ערכין לב, סע"ב. רמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"י ה"ח. ועוד.

ונמצא, שכאשר ה"אחרון שבישראל" הגיע לביתו בנהר פרת — אזי נפעל ישובה של כל ארץ ישראל בשלימות ("כל יושבי עלי").

ומובן, עד כמה נוגע וחשוב ישובה של ארץ ישראל — כמש"נ⁴⁴ "לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהי' הארץ שממה ורבה עליך חית השדה (אלא) מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ":

אע"פ שמדובר אודות גוים שאודותם הי' הציווי "לא תחי' כל נשמה"⁴⁵, מ"מ, סיבב הקב"ה את הסיבות שישבו בארץ ישראל במשך שבע שנים נוספות (שבע שכבשו), וכל זה למה — "פן תהי' הארץ שממה".

ומזה מובן עד כמה נוגע וחשוב הענין דישוב הארץ — שלצורך זה הי' כדאי שאפילו גוים, שחייבים להשמידם, ישבו בארץ במשך זמן ארוך, שבע שנים!

וא"כ, הרי ק"ו בן בנו של ק"ו בנוגע לישובה של ארץ ישראל ע"י בניי! ועפ"ז מובן שחזרתו של ה"אחרון שבישראל לנהר פרת" לשבת על אדמתו — נוגעת לשלימותה של ארץ ישראל כולה, כולל — ירושלים (ובמילא — שלימותם של כל בניי, כולל היהודים שדרים בירושלים), שכן, הענין ד"כל יושבי עלי" נשלם כאשר גם ה"אחרון שבישראל" חזר לביתו אשר במקום הכי רחוק מירושלים, נהר פרת.

ט. ביאור הענין בעבודת האדם:

בנוגע לדירת האדם כפשוטה — ישנו חילוק בין החדר שבו לומד תורה, לחדר שבו אוכל ושותה או החדר שבו ישן, אבל אעפ"כ, שלימות הדירה היא — כאשר ישנם כל חלקי הדירה, ועד כדי כך, ששלימות הדירה תלוי' גם בכך שישנו שם חדר הפטור ממזוזה, שגם הוא חלק מהדירה כולה, ולא עוד אלא שנקרא בשם "בית" ["בית הכסא"], ועל ידו נפעלת שלימות בכל הדירה כולה. ולא עוד אלא שע"ז נפעלת שלימות בכל העיר כולה — שהרי עיר שאין בה בית הכסא אסור לדור בה⁴⁶.

ודוגמתו בנמשל: ישנם אמנם חילוקי דרגות באופן העבודה בין היהודים הנמצאים בירושלים ליהודים הנמצאים בשאר חלקי ארץ ישראל, עד ל"אחרון שבישראל" הנמצא בנהר פרת — אבל אעפ"כ, כדי שתהי' שלימות העבודה דכללות עם ישראל, שלימות הדירה לעצמותו ית', דרושים כל אופני העבודה דכל בניי, הן העבודה בקו ד"עשה טוב", והן העבודה בקו ד"סור מרע", באופן של דחי', וכיו"ב בנוגע לשאר החילוקים באופני העבודה.

ויתירה מזו:

(44) משפטים כג, כ"ל. (45) שופטים כ, טז. (46) סנהדרין יז, ס"ב. רמב"ם הל' דעות ספ"ד.

חילוקי הדרגות שבחלקי הדירה אינם אלא בנוגע להשתמשות של האדם בדירה, אבל בנוגע לענין הבעלות — הרי בעלותו של האדם היא בכל חלקי הדירה בשוה ממש.

וכמו כן בנוגע להמבואר בחסידות⁴⁷ אודות הקשר של הבית והדירה עם עצם מציאותו של האדם הדר בדירה, שבה מתגלה עצמותו של האדם כו' — הרי ענין זה הוא בכל חלקי הדירה בשוה.

ועד"ז מובן גם בנמשל — שלא זו בלבד שזקוקים לכל אופני העבודה דכל בני"ז כדי שתושלם הדירה לעצמותו ית', אלא עוד זאת, שעיקר ענין הדירה — בעלותו והתגלות עצמותו של הדר בדירה (הקב"ה), ישנו בכל חלקי הדירה (כל אופני העבודה) בשוה.

י. עפ"ז יוכן שהעילוי דשבעה בחשון שייך לכל ישראל — גם אלו שהגיעו לבתייהם מיד לאחר הרגל, וגם אלו שנשארו בירושלים:

כדי שתושלם הכוונה דעשיית דירה לו ית' — זקוקים לכל חלקי הדירה, הן החלקים המעולים — ירושלים וסביבותי', והן החלקים שלמטה מזה, המקומות הרחוקים מירושלים, עד למקום הכי רחוק מירושלים — נהר פרת, שגם המצב דמקום זה נוגע לשלימות הדירה.

ולא עוד אלא שעיקר ענינה של הדירה — בעלותו והתגלותו של הדר בה — הוא בכל חלקי הדירה בשוה, כנ"ל.

ועוד — ועיקר: מכיון שנתאוה הקב"ה להיות דירה בתחתונים, עד לתחתון שאין תחתון למטה ממנו — הרי אדרבה: ענין זה נפעל ע"י "אחרון שבישראל" הנמצא ב"נהר פרת", "מקום ישוב היותר רחוק מירושלים", רחוק (תחתון) שאין רחוק (תחתון) ממנו [כל זמן שנמצאים בגבולה של ארץ ישראל], וממנו ועל ידו — נמשך ונפעל ענין זה אצל כל בני"ז שבכל שאר חלקי ארץ ישראל, עד ליהודים הנמצאים בירושלים (היפך הענין ד"תחתון").

ועפ"ז יש לבאר את הטעם (בפנימיות הענינים) לכך שכל ישראל היו צריכים להמתין עם שאילת גשמים עד שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת: אמרו חז"ל⁴⁸: "ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן, מפתח של גשמים כו'". ומזה מובן גודל מעלת הגשמים — שאינם יכולים לבוא ולהתגלות ע"י שליח, כי אם ע"י הקב"ה בלבד, מהותו ועצמותו ית'. ולכן: כאשר ה"אחרון שבישראל" מגיע לנהר פרת, ומתחיל לעבוד את עבודתו ב"תחתון שאין תחתון למטה ממנו" — אזי נשלמת הכוונה דנתאוה

(47) המשך תרס"ו בתחלתו (ס"ע ג). שם ס"ע שנה, ובכ"מ. (48) תענית ב, סע"א. וראה סנהדרין קיג, סע"א.

הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים, בתחתון שאין למטה ממנו, ואז נמשך ומתגלה כל ה"שטורעם" ד"משיב הרוח ומוריד הגשם" — ירידת גשמים, שהמפתח לזה "בידו של הקב"ה" — לכל בני" בכל מקום שהם.

יא. בכל האמור לעיל מודגש ביותר עד כמה נוגע הענין דאהבת ישראל ואחדות ישראל לכללות עבודתם של ישראל:

למרות חילוקי הדרגות שבעבודתם של ישראל — נפעלת שלימות העבודה ע"י הצירוף דכל אופני העבודה יחדיו,

ולא עוד אלא שדוקא עבודתו של ה"אחרון שבישראל" בענינים הכי תחתונים, תחתון שאין תחתון למטה ממנו, פועלת את שלימות הדירה לעצמותו ית', שנתאוה להיות לו ית' דירה בתחתונים דוקא, עד לתחתון שאין תחתון למטה ממנו, ועל ידו נמשך עילוי זה בעבודת כל בני", עד לגדול שבגדולים שנמצא בירושלים.

ובזה מודגש הענין דאחדות ישראל — לא רק אהבת ישראל, "ואהבת לרעך כמוך"⁴⁹, היינו, שהוא מציאות בפ"ע ורעהו מציאות בפ"ע, ואעפ"כ אוהב את רעהו כמו שאוהב את עצמו, אלא יתירה מזו — ששניהם נעשים למציאות אחת, "לאחדים כאחד"⁵⁰, בדוגמת שני אברים של גוף אחד (כהמשל המובא בירושלמי⁵¹), כמבואר בארוכה בתניא פרק לב.

ליתר ביאור:

ענין האחדות ישנו גם כאשר כל בני" עולים לרגל לירושלים — אנשים ונשים, ואפילו טף — כל שיכול לעלות ברגליו⁵², ואפילו קטני קטנים שאינם יכולים לעלות ברגליהם — הוריהם מביאים אותם לירושלים, כפי שמצינו בנוגע למצות הקהל, וממנה נמשך גם בנוגע לעלי' לרגל בכל שאר השנים, ואכ"מ.

אמנם, ענין האחדות בעת העלי' לרגל הוא — בדוגמת האחדות כפי שנמצאים בשרשם ומקורם, כלשון אדמו"ר הזקן: "מי ידע גדולתן ומעלתן בשרשן ומקורן. כולן מתאימות ואב א' לכולנה".

וזהו החידוש בתקופה שלאחרי שבעה בחשון — שאע"פ שכאו"א מישראל חזר כבר למקומו, לעסוק בעבודתו הפרטית, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו — מ"מ, גם אז ישנו הענין דאחדות ישראל, שכל ישראל מתאחדים להיות "לאחדים כאחד".

יב. ההוראה מכל האמור לעיל בנוגע לפועל:

(49) קדושים יט, יח. (50) לקו"ת ר"פ נצבים. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1141 ואילך. (51) נדרים פ"ט ה"ד. וראה סהמ"צ להצ"צ — מצות אהבת ישראל פ"א. (52) מס' חגיגה בתחלתה. רמב"ם הל' חגיגה פ"ב ה"ג.

לאחרי שבעה בחשון מתחיל השלב האחרון בעבודה ד"ויעקב הלך לדרכו" — כמדובר בארוכה בשנה שעברה⁵³ אודות פרטי הדרגות שבעבודה זו: התחלת הענין ד"ויעקב הלך לדרכו" הוא במוצאי יוהכ"פ — בנוגע לעבודה דקיום המצוות, עבודת ההמשכה מלמעלה למטה (כמבואר בדרושי אדמו"ר מהר"ש⁵⁴). למטה מזה — הענין ד"ויעקב הלך לדרכו" שבמוצאי שמח"ת⁵⁵ למטה מזה — הענין ד"ויעקב הלך לדרכו" לאחר סיום חודש תשרי, אותיות "רשית"⁵⁶. והשלב האחרון שבזה — לאחר שבעה בחשון, כאשר הגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, שאז מתחילה העבודה ב"תחתונים", עד לתחתון שאין תחתון למטה ממנו — לעשות מהם דירה לו ית'⁵⁷.

וזוהי ההוראה בעבודתו של יהודי — שלאחרי סיום כללות העבודה דחודש תשרי בנוגע לכל עניני המועדים, כאשר כאו"א חוזר לביתו ולמקומו, אומרים לו שעכשיו מתחילה עיקר העבודה — "ויעקב הלך לדרכו" — לעשות לו ית' דירה בתחתונים.

וכאן בא יהודי ושואל: היתכן?! לאחר כל ריבוי היגיעה בכל עניני העבודה דחודש תשרי, החל מהעבודה ד"תמליכוני עליכם"⁵⁸ בראש השנה, עד לעבודה ד"גמרה של תורה" בשמחת תורה⁵⁹, מגיע לו להנפש קימצא, "כאפן דעם אָטעם"... וזאת — לא כדי להשאיר במצב של מנוחה, אלא כדי שיהי' לו כח להמשיך ולעבוד את עבודתו, שלזה דרוש מנוחה לפרק זמן קצר! והמענה לזה — "תלמידי חכמים אין להם מנוחה... שנאמר ילכו מחיל אל חיל"⁶⁰.

עבודתו של יהודי היא באופן של הליכה תמידית, "ילכו מחיל אל חיל", כך שלא שייך אצלו כלל ענין של מנוחה, אפילו לא לרגע אחד בלבד! ולכן, בהגיעו לביתו בשבעה בחשון — הרי תיכף ומיד מתחילה אצלו העבודה ד"ויעקב הלך לדרכו", "ילכו מחיל אל חיל", הליכה לעבודה נעלית יותר — לעשות לו ית' דירה בתחתונים.

יג. האמור לעיל מודגש ביותר בקביעות שנה זו ושלפני — שמוצאי שבעה בחשון חל בשבת פ' לך לך:

ידועה⁶¹ תורת והוראת אדמו"ר הזקן שצריכים "לחיות" עם הזמן, היינו,

(53) שיחת ש"פ לך לך, ח' מרחשון ס"ד (התוועדות תשד"מ ח"א ע' 431 ואילך). (54) המשך וככה תרל"ז רפצ"ו. (55) אגרות קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"א ע' קצד. לקו"ש חט"ו ע' 259 הע' 1. וש"נ. (56) בעה"ט עה"פ עקב יא, יב. אוה"ת סוכות ע' א'תשנ. סה"מ תר"ל ע' רפז. (57) ראה בארוכה עדכ"ז — לקו"ש ח"כ ע' 367 ואילך. וש"נ. (58) ר"ה טז, סע"א. שם לד, ב. וראה לקו"ת נצבים נא, ב. ובכ"מ. (59) רמ"א או"ח סתרס"ט. (60) מס' ברכות ימו"ק בסופן. (61) "היום יום" — ב' חשון. סה"ש תש"ב ס"ע 29 ואילך.

"לחיות" עם ההוראות דפרשת השבוע, שיש להם שייכות מיוחדת לזמן שבו קורין ולומדים פרשה זו בתורה.

ובהתאם לכך, הנה כאשר במוצאי שבעה בחשון קורין פרשת לך לך — אזי מודגשת ביותר ההוראה דלעיל שלאחרי שלימות וגמר עבודת המועדים, בשבעה בחשון, אזי צריך להיות הענין ד"ילכו מחיל אל חיל", "ויעקב הלך לדרכו", ובלשון פרשתנו: "לך לך".

אמנם, באים זה עתה מעבודת חודש תשרי, אשר מכיון ש"כל ישראל בחזקת כשרות"⁶², בודאי היתה עבודתו של כאו"א מ"ישראל" כדבעי ל" למיעבד" (כלשון הגמרא⁶³). ובפרט — אלו שאצלם ה' כבר הענין ד"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך", שעזבו את ביתם ומקומם "און זיך געוואלגערט" במשך כל חודש תשרי... אבל אעפ"כ, אין ליהודי להסתפק בכך, אלא עליו להמשיך בתנועה של הליכה, וכאמור — "אין להם מנוחה"; מכיון שנמצאים בתנועה של הליכה תמידית, "ילכו מחיל אל חיל", ולא עוד אלא שתובעים ממנו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך", היינו, לא רק הליכה סתם, אלא לעזוב לגמרי את מקומו הקודם, שינוי טבעו ורגילותו — כולל טבע ורגילות דקדושה, שהרי גם מקודם לכן היתה עבודתו כדבעי!

ולא עוד אלא שאומרים לו ללכת "אל הארץ אשר אראך", מבלי לפרש לו מיד לאיזה ארץ עליו ללכת:

יהודי טוען: אם לא מנוחה — אז לכל הפחות תהי' לו "מנוחת הנפש" כאשר ידע שתובעים ממנו ללכת למקום פלוני!

הנה על זה באה ההוראה ד"לך לך... אל הארץ אשר אראך" — שאפילו "מנוחת הנפש" כזו, שידע לאן צריך ללכת, גם זה לא נותנים לו... וטעם הדבר — כמבואר בפירוש רש"י: "כדי לחככה בעיניו ולתת לו שכר על כל דיבור ודיבור", כלומר, מצד גודל חיבתו של הקב"ה ליהודי!

יד. במה צריכה איפוא להתבטא עבודה זו? הנה על כך באה ההוראה בהמשך הענין — "את הנפש אשר עשו בחרן"⁶⁴:

איחא במדרש⁶⁵: "ואת הנפש אשר עשו בחרן — אם מתכנסין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש אחד, אינן יכולין לזרוק בו נשמה, ואת אמר ואת הנפש אשר עשו? ! אלא אלו הגרים שגיירו... אברהם ה' מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים"⁶⁶.

ודוגמתו בעבודת כאו"א מ"ישראל:

(62) רמב"ם הל' קידוש"ח פ"ב ה"ב. וראה גם הל' יסוה"ת ספ"ז. (63) כתובות סז, רע"א. וראה ע"ז יז, ב. (64) פרשתנו יב, ה. (65) ב"ר פל"ט, יד. יל"ש פרשתנו עה"פ (רמז סו). (66) ראה גם פרש"י עה"פ.

"חרן" — מורה על הענין ד"חרון אף של מקום בעולם"⁶⁷, תחתון שאין תחתון למטה ממנו. ומכיון שבמקום זה נמצאים ניצוצות של קדושה, וכן יהודים שצריכים לקרבם ליהדות — שולח הקב"ה לשם את ה"יורש" של אברהם אבינו וה"יורשת" של שרה אמנו, כדי למלא את השליחות והתפקיד של אברהם ושרה: "את הנפש אשר עשו בחרן" — ל"הכניסן תחת כנפי השכינה", הוא — את האנשים, והיא — את הנשים.

ומובן גודל העילוי שבעבודה זו — מכיון שעיי"ז ממלאים ומשלימים את הכוונה דנתאוהה הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים, עיי"ז שפועלים גילוי אלקות אפילו ב"חרן", "חרון אף של מקום בעולם".

וכל זה — מלבד העובדה שההתעסקות עם הזולת מביאה לידי עילוי בעבודתו הפרטית, עיי"ז שהוא בעצמו לומד מן הזולת, כמאמר המשנה⁶⁸: "איזהו חכם הלומד מכל אדם".

מכל יהודי יש מה ללמוד, ואם טוען שאינו רואה מה שיש ללמוד ממנו — הרי זו הוכחה שאינו בדרגת "חכם", כי בנוגע ל"חכם", קובעת התורה שתכונתו היא — "הלומד מכל אדם".

ומכיון שכל יהודי, השייך ל"עם חכם ונבוך"⁶⁹, בודאי אינו רוצה לוותר על התואר "חכם" — אין לו ברירה... אלא להשתדל ללמוד מכל אדם!

טו. ויש להוסיף ביאור בקשר ושייכות דעבודה ופעולה עם הזולת ("את הנפש אשר עשו בחרן") לענין דנתאוהה הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים — שלא זו בלבד שעבודה זו נעשית עם יהודי הנמצא ב"חרן", תחתון שאין למטה ממנו, שלכך נתאוהה הקב"ה, אלא עוד זאת, שעבודה זו גופא קשורה עם בחינה שלמעלה מהרצון.

והביאור בזה:

מבואר בלקו"ת⁷⁰ שיש מצוות שאינם תלויים ברצון האדם, כי אם שלא מדעתו דוקא, כמו: מצות שכחה, וכן המצוה דמינוי מלך (נשיאות) — השייכת רק כאשר אינו רוצה בכך, שהרי אם רצונו לקבל את הנשיאות לא ימנו אותו למלך, כי "כל הרודף אחר הכבוד כו'".

והענין בזה (כמבואר שם) — שרוב המצוות תלויים ברצונו של האדם מפני ששרשם בבחי' רצון העליון, ומצוות אלו שאינם תלויים ברצונו של האדם, הרי זה מפני ששרשם מבחי' שהיא למעלה מן הרצון, מקיף דמקיף כו', ע"ד וכדוגמת הענין ד"נתאוהה הקב"ה", למעלה מבחי' הרצון.

כלומר: מצוה התלויה בשכל — ממשיכה את בחי' החכמה והשכל

(67) פרש"י ס"פ נח. (68) אבות רפ"ד. אדר"נ רפכ"ג. (69) ואתחנן ד.ו. (70) ס"פ ברכה (עט). ב"א.

דלמעלה, מצוה התלוי ברצון — ממשיכה את בחי' הרצון, ומצוה שאינה תלוי ברצונו של האדם — ממשיכה את בחי' שלמעלה מהרצון.

והנה, גם הפעולה על הזולת אינה תלוי ברצונו של האדם העובד — שהרי דבר זה תלוי ברצונו של הזולת, אם ירצה לשמוע ולקבל את דבריו. ונמצא, שעבודה ופעולה זו ממשיכה את הבחי' שלמעלה מהרצון, שזהו הענין ד"נתאוה הקב"ה".

ובפרטיות יותר — יש בפעולה זו דוגמת ב' המצוות הנ"ל, מינוי מלך ושכחה:

מינוי מלך: כאשר מדברים עם יהודי ומעוררים אותו לקבוע שיעור בתורה, להניח תפילין וכיו"ב, ואח"כ רואים שיהודי זה אכן מתנהג כך בפועל ממש — הרי נמצא, שהמשפיע נעשה "מלך" ("מאן מלכי רבנן"⁷¹) של יהודי זה שסר למשמעתו. והרי כללות ענין המלכות הוא — "ומלכותו ברצון קבלו עליהם"⁷², היינו, שאין זה תלוי ברצונו של המלך (המשפיע) כי אם ברצון העם (המקבל).

וכן שכחה: שכחה — היא א' הפרטים דמצות הצדקה (השקולה כנגד כל המצוות⁷³), והרי כללות ענין הפעולה על הזולת היא — צדקה רוחנית. והשייכות המיוחדת ל"שכחה" — מכיון שמדובר אודות יהודי שניצוץ אלקות שבו הוא במצב של שכחה כו'.

ונמצא, שהפעולה על הזולת קשורה עם שתי המצוות שהם למעלה מן הרצון — שזהו הענין ד"נתאוה הקב"ה".

טז. והמעשה הוא העיקר⁷⁴:

בבואנו משבעה בחשון, לאחר סיום וגמר כל המועדים — יש להתחיל תיכף ומיד בעבודה ד"ויעקב הלך לדרכו" [נעוד ביום השבת — מיד לאחר ההתוועדות, באופן המותר בשבת, ומכיון שמותר — ישנו חיוב בכך], לצאת ל"חרן", "חרון אף של מקום בעולם", כדי לעשות לו ית' דירה בתחתונים.

ובאותיות פשוטות: יש לצאת לרחוב ולפגוש יהודי שלעת-עתה אינו יודע אודות עניני יהדות, או אפילו יהודי שידוע אודות עניני יהדות, אלא שחסרה לו עדיין הידיעה אודות מצוה אחת בלבד מכל תרי"ג מצוות התורה, או שחסרה לו ידיעה בגודל מעלתה וחשיבותה של מצוה זו, ולהשפיע עליו להוסיף בכל עניני יהדות, ולכל לראש — ע"י קביעת עתים לתורה.

71) ראה גיטין סב, סע"א. זח"ג רנג, ב — ברע"מ. 72) נוסח תפלת ערבית. וראה ת"א בראשית ג, ד. לקו"ת דברים א, רע"ב. לקו"ש חט"ו ע' 237 הע' 60. וש"נ. 73) ב"ב ט, א. ירושלמי פאה פ"א ה"א. וראה תניא פל"ז (מח, ב). 74) אבות פ"א מ"ז.

וכאמור, אין להסתפק בכל מה שעשו בתחום דהפצת היהדות חוצה עד עתה, אלא יש לעזוב אפילו את טבע הרגילות דקדושה — "לך לך מארצך וממולדתך גו'", ולהוסיף בכל ענינים אלו ביתר שאת וביתר עוז, ובלשון חז"ל⁷⁵: "מי שיש לו מנה רוצה מאתיים, מי שיש לו מאתיים רוצה ד' מאות", לא רק עוד "מנה", אלא "כפלים לתושי"⁷⁶.

ולהעיר מהשייכות ליום השבת — כמארז"ל⁷⁷ "כל עסקא דשבתא כפול כו' קרבנו כפול כו'". ומובן, ש"כפל" זה אינו בכמות בלבד (ב' קרבנות), כי אם איכות אחרת לגמרי, שלכן נקרא הקרבן דשבת בשם "מוסף" — מלשון הוספה. וע"י העבודה בכל הענינים האמורים זוכים לכל הברכות שבפרשה, כולל ובמיוחד — בשורת הזרע, הן כפשוטו, והן בנוגע ל"ושננתם לבניך אלו תלמידים"⁷⁸, שזוכה להעמיד תלמידים שנעשים "נרות להאיר"⁷⁹, וכן בשורת הארץ — "לזרעך אתן את הארץ הזאת"⁸⁰, כיבוש הארץ ("ארץ החיים"⁸¹) ברוחניות, ועי"ז — (גם) כיבוש הארץ בגשמיות,

ובפשטות — שע"י כללות מעשינו ועבודתנו בהפצת התורה והיהדות, ובכללות: "בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם"⁸² (כיבוש הארץ ברוחניות) — זוכים לכל הברכות המנויות בפרשה, כולל — "ונתתי שלום בארץ"⁸³, כפשוטם של דברים (בנוגע לארץ ישראל הגשמית),

והעיקר — שבקרוב ממש יוצאים כל בני"ה מהגלות, "בנערינו ובזקנינו גו' בבנינו ובבנותינו"⁸⁴, ובאים לארצנו הקדושה, "ארץ אשר גו' תמיד עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה"⁸⁵, כולל — "כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך"⁸⁶, וכמ"ש בפרשתנו⁸⁷: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", כולל "את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני",

בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, יבוא ויגאלנו ויוליכנו קוממיות לארצנו, במהרה בימינו ממש.

* * *

יז. דובר כמ"פ שכל עניני התורה והוראותי (תורה מלשון הוראה⁸⁸) הם באופן ד"תורה אור"⁸⁹, היינו, הוראה כרורה ומאירה, וכאשר ישנו ענין מסויים

75) ראה קה"ר פ"א, יג, פ"ג, י' רמב"ן ובחיי ס"פ חיי שרה. שערי תשובה לר"ב ב. כו. מנוה"מ להר"י אלנקוה פי"ד ע' 250. 76) ל' הכתוב — איוב יא, ו. 77) מדרש תהלים מזמור צב, א. וראה לקו"ת כשלח בתחלתו. 78) ספרי ופרש"י ואתחנן ו, ז. רמב"ם הל' ת"ת פ"א ח"ב. הל' ת"ת לאדה"ז שם ס"ח. 79) ראה לקו"ש ח"ב ע' 484 ואילך ובהנסמן שם. ח"י ע' 310. ח"ב ע' 149. ועוד. 80) פרשתנו יב, ז. 81) ראה אגה"ק סוס"ח. ובכ"מ. 82) ר"פ בחוקותי (כו, ג). 83) שם, ו. 84) בא י, ט. 85) עקב יא, יב. 86) ראה יב, כ. וראה ספרי עה"פ. פרש"י שופטים יט, ת. רמב"ם הל' רוצח ושמירת נפש פ"ח ה"ד. 87) טו, יט"ז. 88) זח"ג נג, ב. גו"א ר"פ בראשית — בשם הרד"ק. 89) משלי ו, כג.